

Список використаних джерел

1. Бодалев А. Психология о личности / А. Бодалев - М: Изд-во МГУ, 1998. - 157 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский // Под ред. А.М.Матюшкина. - М.: Педагогика, 1983. - Т. 3. - 368 с.
3. Киричук О. Проблема спілкування як об'єкт педагогічних досліджень / О. Киричук // Радянська школа - 1993. - №6. - С. 5 - 6
4. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка. / М.И. Лисина // Под ред. Рузской А.Г. - М.: Изд-во "Институт практической психологии", Воронеж, НПО "Модэк", 1997. - 384 с.
5. Стадненко Н.М. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся / Н.М. Стадненко, Т.Д. Илляшенко, А.Г. Обуховская, Т.В. Жук // - К.: Освіта, 1991. - 95 с.
6. Піроженко Т.О. Емоційно-вольова регуляція дитини як свідчення індивідуалізації життєдіяльності / Т.О. Піроженко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В. О. Моляко. - Т. 12. - Вип. 3. - Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. - 3. 18 с. чи С. 185-192.

In the article the psychological aspects of problem are considered in the article, when violation in psychical development of child hampers mastering of skills of communication. Most children with a psychological exhalation can learn to talk. In those separate cases, when it appears impossible, they are taught to the unverbal means of intercourse.

Keywords: to put with psychological violations, verbal means of intercourse, unverbal means of intercourse, process of communication, psychical development of child.

Отримано 7. 11.2012

УДК 373.29-056.264:159.922.75

*І.В. Мартиненко,
О.А. Корнієвська*

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ**

Стаття присвячена проблемі формування репродуктивної, творчої, вербальної уяви у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Представлено результати експериментального дослідження уяви дітей зазначеної категорії, описано напрями корекції порушень.

Ключові слова: уява, загальне недорозвинення мовлення, творча уява, репродуктивна уява, вербальна уява.

Стаття посвячена проблемі формування репродуктивного, творческого, вербального воображення у дітей с общим недоразвитием речи. Представлено результати експериментального дослідження воображення дітей этой категорії, описано напрямлення корекції порушень.

Ключевые слова: воображение, общее недоразвитие речи, творческое воображение, репродуктивное воображение, вербальное воображение.

Актуальною проблемою спеціальної психології є формування творчої особистості дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (далі - ЗНМ), розвиток у них творчості і уяви зокрема.

Аналіз спеціальних психолого-педагогічних досліджень (Л.С. Волкова, С.М. Шаховська, О.М. Мастюкова, Р.І. Лалаєва, Т.А. Фотекова, В.П. Глухов, В.О. Калягін) свідчить, що своєрідність розвитку мовлення створює певні труднощі в розвитку пізнавальних процесів у дітей із ЗНМ, уяви тощо. Відомо, що уява є невід'ємним компонентом будь – якої творчої діяльності дитини, її поведінки в цілому. Звісно, уява, як і решта пізнавальних процесів формується упродовж усього життя людини, але найстрімкіший розвиток цього процесу спостерігається саме в період дошкільного дитинства. Питання розвитку уяви належить до мало вивчених і повертає до себе увагу з боку дослідників у галузі психології протягом багатьох років.

Проблема становлення уяви і творчості у осіб з нормальним мовленнєвим розвитком (НМР) представлена в дослідженнях Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Дьяченко, О.В. Петровського, В.С. Мухіної, В.В. Давидова, З.С. Карпенко тощо. Низку досліджень (В.О. Калягін, О.Р. Лурія, В.П. Глухов, В.М. Касаткін тощо) присвячено вивченню особливостей уяви в осіб із тяжкими порушеннями мовлення.

Дослідженню ролі мовлення у процесі становлення уяви завжди відводилося належне місце в роботах вітчизняних психологів (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, А.Г. Рузька, О.Р. Лурія). На думку Л.С. Виготського, уява і мислення найтіснішим чином переплітаються: настільки, що їх буває важко розмежувати; обидва процеси беруть участь у будь-якому творчому акті. [2]. Відзначається, що потужний крок в розвитку дитячої уяви здійснюється саме завдяки мовленню; що діти, мовленнєвий розвиток яких відбувається з відхиленнями, демонструють специфічні особливості розвитку мислення і бідні форми уяви. Б.Г. Ананьєв, О.Р. Лурія, В.П. Глухов, В.М. Касаткін підтвердили припущення про те, що порушення мовлення неминуче веде до різних розладів з боку як довільної, так і мимовільної уяви.

Водночас, низка дослідників пов'язують розвиток уяви з ігровою діяльністю. Так, В.С. Мухіна стверджує, що розвинена уява – це результат

оволодіння ігровою, конструктивною, образотворчою та іншими видами діяльності [7].

В.В. Давидов вважає, що уява є одним з основних новоутворень дошкільного віку, яке формується на основі ігрової діяльності дитини і дозволяє їй в своїх діях переносити властивості одних речей на інші, замінювати один предмет іншим.

Л.С. Виготський, а за ним - О.М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін вважали, що уява пов'язана складним діалектичним зв'язком з грою. Вони взаємно доповнюють і збагачують одне одного як за змістом, так і за розвитком способів дій. Дитяча творчість народжується саме у грі.

За результатами досліджень фізіологічною основою уяви є складна аналітико-синтетична діяльність мозку, в процесі якої відбувається утворення нових систем тимчасових зв'язків на основі раніше сформованих [4,5]. Завдяки пластичності мозкових тканин колишній досвід людини не тільки зберігається, відтворюється, а й творчо переробляється. Отже, чим різноманітніше сприймання людини, чим багатший її життєвий досвід, тим яскравішими, повнішими й точнішими бувають створені нею уявлення про предмети, яких вона безпосередньо не сприймає.

Водночас, результати спеціальних психологічних досліджень (О.А. Алябєва, В.П. Глухов, О.М. Дьяченко, В.О. Калягін тощо) свідчать про недостатню рухливість, інертність, затримку розвитку, швидку виснажливість процесів уяви, використання штампів та її одноманітність [3, 4, 5]. Діти потребують більше часу для включення в роботу, у її процесі відзначається збільшення тривалості пауз, спостерігається виснаження діяльності. Відзначається також низький рівень просторового оперування образами. В.П. Глухов зазначає, що малюнки дітей із ЗНМ відрізняються бідністю змісту, вони не можуть виконати малюнок за задумом, не можуть самостійно задумати нову саморобку або споруду. У дітей цієї категорії виникають багаточисленні труднощі при створенні образів уяви і оперуванні ними.

Результати досліджень свідчать, що у дітей із ЗНМ уявлення про предмети неточні і неповні, практичний досвід недостатньо закріплюється і узагальнюється в слові, внаслідок цього формування понять відбувається з затримкою [3, 5]. Рівень розвитку уяви найтіснішим чином пов'язаний з мисленням і мовленням, які узагальнюють практичний досвід дитини, сприяють формуванню уявлень про предмет.

Дослідження уявної ситуації в ігровій діяльності дітей із ЗНМ засвідчило перевагу побутової тематики, стереотипний характер ігор, бідність сюжетів (Л.Г. Соловійова, С.Л. Новоселова, О.М. Усанова). Задум гри виявляється нестійким, ігрові дії носять процесуальний, а не творчий характер.

Сучасні дослідники (О.А. Алябєва, О.В. Боровик, В.П. Глухов, О.М. Дьяченко, В.О. Калягін, О.Н. Усанова тощо) виділяють специфічні особливості уяви у дітей із ЗНМ:

- 1) зниження мотивації і цілеспрямованості у діяльності;
- 2) зниження пізнавальних інтересів;
- 3) бідний запас загальних відомостей про навколишній світ;
- 4) несформованість операційних компонентів;
- 5) складність у створенні уявної ситуації,
- 6) недостатня точність предметних образів - уявлень;
- 7) недостатня сформованість довільної

регуляції образної сфери [3, 4]. Експериментальні дослідження О.В.Боровик підтвердили, що діти із ЗНМ потребують більшої допомоги, часто - спільного з дорослим виконання багатьох завдань [1].

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить про недостатній розвиток творчості і уяви у дітей із ЗНМ дошкільного віку. Водночас отримані дані є неповними, переважно стосуються продуктивної та ігрової діяльності дітей із ЗНМ.

У зв'язку з високою актуальністю проблеми та недостатнім її висвітленням, було проведено експериментальне дослідження уяви дітей із ЗНМ. Метою експериментального дослідження було виявити особливості розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, а саме: репродуктивної, конструктивної, творчої та вербальної уяви. Відповідно до мети констатувального дослідження було проведено 2 серії експерименту.

Перша серія була спрямована на вивчення 3-х видів уяви: репродуктивної, конструктивної, творчої (продуктивної). Друга серія констатувального дослідження була спрямована на виявлення особливостей і рівня розвитку вербальної фантазії (вербальної уяви), оригінальності і гнучкості мислення.

У констатувальному дослідженні для виявлення індивідуальних особливостей створення дошкільниками вербальних і невербальних образів уяви, було використано такі експериментальні методика: "Намалюй за зразком", "Домалюй фігури", "Намалюй що хочеш", "Запропонуй гру".

Дослідження здійснювалось упродовж 2011–2012 р. на базі ДОЗ комбінованого типу № 37 м. Євпаторія. У дослідженні брали участь 20 дошкільників: 10 - з II–III рівнем ЗНМ і 10 дошкільників із НМР.

Аналіз та узагальнення експериментальних даних свідчить про специфічні особливості розвитку уяви (репродуктивної, конструктивної та творчої) у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Результати дослідження за методикою **"Намалюй за зразком"** свідчать про недостатність сформованості репродуктивної уяви у дітей із ЗНМ.

1 (10%) дитина із ЗНМ та 2 (20%) дітей із НМР засвідчили високий рівень сформованості здібностей до копіювання зі зразка. Це означає, що тільки одна дитина із ЗНМ скопіювала без помилок, крім того вона виконала завдання правильно і з творчим підходом, додаючи до малюнка певні елементи чи деталі. Всі інші діти із ЗНМ копіювали малюнки з помилками і не виявили творчого підходу.

5 (50%) дітей із ЗНМ та 8 (80%) дітей із НМР засвідчили середній рівень сформованості здібностей до копіювання зі зразка. Це свідчить про те, що діти перемальовували малюнок з незначними помилками без творчого підходу, змін зображення. 4 (40%) дітей із ЗНМ та 0 (0%) дітей із НМР засвідчили низький рівень сформованості здібностей до копіювання зі зразка. Діти із ЗНМ істотно зменшували малюнки, не копіювали деякі деталі, або просторове розташування об'єктів було неправильне.

Отже, більшість дітей із ЗНМ демонструють середній і низький рівні сформованості репродуктивної уяви. Вони копіюють малюнки з помилками, підходом без додавання нових деталей. Водночас діти із НМР впевнено демонструють середній рівень виконання і жодна – низький рівень.

Аналіз результатів обстеження дітей за методикою О.М. Дьяченко "Домальною фігурою", свідчить що конструктивна уява дітей із ЗНМ теж мала недостатньо творчий характер. У пошуковій ситуації діти із ЗНМ демонструють середній рівень сформованості конструктивної уяви. Водночас діти із НМР переважно демонструють високий рівень виконання завдання.

2 (20%) дітей із ЗНМ та 6 (60%) дітей із НМР засвідчили високий рівень сформованості здібностей до домальовування фігур і створення оригінальних образів. Малюнки цих дітей деталізовані і оригінальні (фігура для домальовування являється частиною іншого предмета, або другорядною деталлю зовсім іншого малюнка).

8 (80%) дітей із ЗНМ та 4 (40%) дітей із НМР засвідчили середній рівень сформованості здібностей до домальовування фігур і створення оригінальних образів. У цих дітей більшість малюнків контурні, примітивні і схематичні, шаблонні і без деталей. Завжди є малюнки, що повторюються самою дитиною (квадрат домальований як будинок, і трикутник - як дах будинку). Спостерігається мінімальне використання елементів та ще з традиційними сюжетами (з круга – сонечко, годинник, квіточка).

Жодна з дітей із ЗНМ та з НМР не виконали завдання на низькому рівні.

Таким чином, більшість дітей із ЗНМ демонструють недостатність конструктивної репродуктивної уяви. Ці діти обирали стандартні рішення і пояснення своїх малюнків. Стандартними були домальовування кружечків у сонечко, м'ячики, повітряні кульки, квіточки, годинник; квадратів у будиночки, потяги, віконця, шафи; трикутників у дах будинка, печери, будинок, ракети тощо. У дітей із НМР уява була багатшою: вони додали нові фігурки до малюнка, малюнок був об'єднаний уявним сюжетом, деталізований. Це були роботи дітей, які виконують завдання методом включення (фігура стає однією з другорядних деталей зовсім іншого малюнка). Наприклад, кружечок – м'ячик, яким грається хлопчик, трикутник – будка, а в ній собачка, або пісочниця в якій гуляється дівчинка і т.д.). Діти із НМР, домальовуючи фігури, працювали не поспішаючи, із задоволенням і постійно висловлювали бажання працювати ще. В свою чергу діти із ЗНМ працювали поспішки, на прохання домальовати ще і не поспішати, діти виявляли небажання іще щось придумувати і додавати в малюнок, працювали без мотивації, хоча процес малювання їм теж подобався.

Така ситуація, на нашу думку, свідчить про труднощі у здійсненні творчого підходу і підтверджує припущення про недостатній стан сформованості конструктивної та репродуктивної уяви.

Експериментальне вивчення творчої уяви засвідчило середній рівень сформованості у дітей із ЗНМ. Розглянемо дані детальніше.

0 (0%) дітей із ЗНМ та 7 (70%) дітей із НМР засвідчили високий рівень сформованості творчої уяви дошкільників. Малюнки цих дітей сюжетні, деталізовані. 10 (100%) дітей із ЗНМ та 3 (30%) дітей із НМР засвідчили середній рівень сформованості творчої уяви дошкільників. Ці діти намалювали щось знайоме, за зразком, але з новими елементами. Жодна дитина із ЗНМ та НМР не виконала завдання на низькому рівні. Таке виконання завдання свідчить про репродуктивний підхід до виконання завдання і про недостатність творчого підходу, тобто недостатню

сформованість творчої уяви.

Таким чином, результати **першої** серії дослідження засвідчили, що дітям із ЗНМ притаманні репродуктивні рівні сформованості уяви, які сформовані специфічно. Більшість дітей із ЗНМ демонструють середній і низький рівень репродуктивної та конструктивної уяви. У малюванні за задумом діти із ЗНМ демонструють низькі рівні сформованості творчої уяви, переважно з репродуктивним підходом.

II серія дослідження, спрямована на дослідження вербальної уяви, теж засвідчила репродуктивні рівні її сформованості у дітей із ЗНМ.

Жодна дитина із ЗНМ та із НМР не продемонстрували високий рівень вербальної уяви, оригінальності і гнучкості мислення. Жодна з них не змогла придумати нову цікаву і оригінальну гру.

3 (30%) дітей із ЗНМ та 9 (90%) дітей із НМР засвідчили середній рівень вербальної уяви. Ці діти придумали ігри не нові, не оригінальні; в грі недостатньо дійових осіб, правила гри продумані недостатньо. 7 (70%) дітей із ЗНМ та 1 (10%) дітей із НМР продемонстрували низький рівень вербальної уяви за завданнями методики. Вони не запропонували гру, не змогли розвинути сюжет гри і не "включились" у фантазування. Такі дані свідчать про не сформованість вербальної уяви у дітей із ЗНМ, використання репродуктивних підходів до виконання творчих завдань. Такий стан, на нашу думку, пов'язаний із системним мовленнєвим недорозвиненням, оскільки вербальна уява передбачає достатній рівень сформованості мовлення. Водночас, на особливу вагу заслуговує той факт, що і діти з НМР демонструють недостатній рівень сформованості вербальної уяви, хоча мовленнєвих порушень у них не виявлено. Цей факт, на нашу думку, потребує подальшого додаткового вивчення.

За результатами проведення двох серій констатувального дослідження ми з'ясували що жодна з дітей із ЗНМ та НМР не демонструє високий та низький рівень сформованості всіх видів уяви. 0 (0%) дітей із ЗНМ і 6 (60%) дітей із НМР демонструють середній рівень сформованості всіх видів уяви. 10 (100%) дітей із ЗНМ і 4 (40%) дітей із НМР демонструють достатній рівень сформованості всіх видів уяви.

Отже, результати констатувального дослідження дозволили з'ясувати, що уява дітей із ЗНМ характеризується недостатньою сформованістю репродуктивної, конструктивної, творчої та вербальної уяви. Діти демонструють труднощі у завданнях, які потребують творчого підходу, створення нового, а також в умовах відтворення знайомого матеріалу. Ці особливості проявляються в завданнях, які передбачають словесне виконання і тих, які базуються на діях без мовлення. Вербальна уява більшості дітей із ЗНМ знаходиться на репродуктивному рівні. Такі дані дозволяють говорити про специфічні особливості сформованості уяви у дітей із ЗНМ, які не завжди є наслідком мовленнєвого недорозвинення.

Результати констатувального експерименту свідчать про необхідність розробки спеціальної програми розвитку всіх видів уяви у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку.

З урахуванням результатів констатувального дослідження було розроблено методику формування уяви і творчої діяльності дітей із ЗНМ.

Методика передбачає безпосередню психокорекційну роботу із дошкільниками, розвиток у них уяви і творчості, а також просвітницьку роботу з батьками.

Формувальна методика передбачає чотири основні етапи, на кожному з яких приділяється увага формуванню та розвитку різних видів уяви.

1 – етап - розвиток репродуктивної уяви. Головною метою є формування навичок, необхідних для створення образів уяви. Дітей учать баченню і побудові образів знайомих їм предметів по елементах (точкам, схемам, частинам предмета, тренують в умінні виділяти образ предмета серед інших і відтворювати його в малюнку. Проводиться робота з розвитку дрібної моторики рук, зорового гнозису та сприймання.

2 - етап - розвиток конструктивної уяви і пошукової діяльності дитини. Основною метою стає навчання баченню і створенню сюжетних композицій на основі наочної опори, з використанням різних геометричних фігур. Дитина вчиться добудовувати образи уяви домальовуючи геометричні фігури і різноманітні об'єкти (ламані, звивисті лінії, які розташовані в різних просторових ракурсах, незакінчені малюнки); вчиться бачити зв'язок об'єктів за змістом, планувати свою діяльність, формувати попередній задум, вносити нові елементи в зображення.

3 – етап - розвиток творчої уяви (малювання, предметне конструювання, робота з природним матеріалом, нестандартне виконання навчальних завдань). Основна увага приділяється прийомам і способам комбінування і перекомбінування образів, розвитку спрямованості уяви. Проводиться робота, що допомагає виникненню задуму, складанню плану його реалізації, процесу створення образу або образної ситуації, аналізу результатів.

4 – етап - розвиток вербальної уяви (фантазування, робота зі словами, вирішення життєвих проблемних ситуацій). Метою роботи стає розвиток самостійної словесної, і образотворчої творчості дитини; вона навчається розумінню змісту за допомогою інтонації, опорних слів, ілюстрацій, схем і символів, а також плануванню, поділу на змістові частини, послідовному викладу і малюванню; навчається за словесним описом бачити образний зміст (особлива увага приділяється словесній опорі).

Кожний етап містить спеціально підібрані вправи, завдання, ігри. Завдання подавалися у ігровій формі, враховуючи провідну діяльність дітей дошкільного віку. Під час занять широко використовувався різноманітний дидактичний матеріал (предметні та сюжетні малюнки, ігри, іграшки, тощо).

Формувальна методика передбачає проведення 20 групових зустрічей, тривалість яких не перевищує години і охоплює одночасно 10 дошкільників із ЗНМ.

Ми припускаємо, що впровадження розробленої методики дозволить якісно покращити всі види уяви дітей із ЗНМ, що позитивно позначиться на їх пізнавальному розвитку, наукованості в цілому. Дослідження ефективності запропонованої методики ми вбачаємо наступним етапом у нашій роботі.

На нашу думку, зазначені вище висновки дозволяють лише намітити

напрями подальшого поглибленого дослідження уяви у дітей із загальним недорозвиненням мовлення і не вичерпують усіх аспектів зазначеної проблеми.

Список використаних джерел

1. Боровик О.В. Развитие воображения. Методические рекомендации. - М.: ООО "ЦГЛ РОН", 2000. -112 с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психолог. очерк. - М.: Просвещение, 1991. - 94 с.
3. Глухов В.П. Особенности процесса воображения у детей с тяжелыми нарушениями речи // Коррекционное обучение детей с нарушениями речевой деятельности. - М.: Просвещение, 1983. - 224 с.
4. Дьяченко О.М. Развитие воображения дошкольников. Методическое пособие для воспитателей и родителей. - М. Просвещение, 1984. - 124 с.
5. Калягин В.А. Логопсихология / В.А. Калягин, Т.С. Овчинникова. - М.: Академия, 2006. - 320 с.
6. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. - К.:Видавничий Дім "Слово", 2010. - 672с.

The main problem of article is a problem of reproductive, creative, verbal imagination development of children with the general speech delay. The results of a pilot imagination investigation of this category children are presented and the directions of correction are described.

Keywords: imagination, general speech delay, creative imagination, reproductive imagination, verbal imagination.

Отримано 9.11. 2012

УДК 376- 056.264:616.22

Т.М. Осадча

ПОРУШЕННЯ ГОЛОСУ ОРГАНІЧНОГО ГЕНЕЗУ У ДІТЕЙ

Стаття присвячена проблемі порушення голосу органічного генезу у дітей, розкриває епідеміологічні та клінічні аспекти основних нозологічних одиниць.

Ключові слова: дисфонії органічного генезу, папіломатоз гортан, ХРСГ.

Статья раскрывает проблему нарушения голоса органического генеза у детей, раскрывает эпидемиологические и клинические аспекты основных нозологических единиц.